

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Nr 3   September 1997

ISSN 0806 - 184 x

INNHOOLD:

3 Leder	Domkirken - igjen!
4 Egil Henriksen	S. Rygh - minneord
5 E. Kielland Sømme	Avholdsbyen II
10 Jan Gjerde	Bilde fra en gammel by
12 Jan Gjerde	Bydag i Domkirken
15 Unnleiv Bergsgard	Har frilegging av murene skadet kirken?
16 Jan Gjerde	Med Hasiv på gamle tomter
17 - 20	Register «Stavangeren»
21 Gunnar A. Skadberg	Jens Karlsen - kusken te Köhleren
26 Gunnar A. Skadberg	Jens Karlsen - alias Per Karl
28 Kåre Mossige	Hasiv 80 år
31 Kåre Mossige	Stavanger Støberi & Dok
34 Henrik Paaske	Domkirkens barneasyl

---

*«Stavangeren» utgis av Byhistorisk Forening - Stavanger.
Redaksjonskomité: J.Gjerde (red.) K. Mossige, B.K.Aarre
Postboks 351, 4001 Stavanger. Medlemskap/abonnement
tegnes ved innbetaling av kr 150,- til konto 3201 25 37300*

Stavangeren nr 20

Det er med ikke liten stolthet at Byhistorisk Forening Stavanger utgir den 20. utgaven av «Stavangeren». Fra en beskjeden start med foreningsmeddelser, er «Stavangeren» etterhvert blitt et blad hvor artiklene dominerer. Over ett hundre er det blitt i løpet av årene - og vi markerer milepælen med et register.

Vi treffer ikke nødvendigvis alle med alt vi publiserer. Vi tilstreber imidlertid både bredde og variasjon i stoffet. Og dessuten forsøker vi at bladet også skal ha verdi som formidler av «dagsaktuelt» historiestoff: I dette nummeret i første rekke representert ved fokuseringen på Domkirkens tilstand.

Oppgavene som ligger foran oss er uendelige: Betydelige mengder upublisert arkivstoff ligger der og venter på å bli hentet fram, bearbejdet og formidlet. Dessuten, en viktig kilde til byhistorisk stoff er avisene. En gjennomgang av byens aviser gjennom tiårene ville gi oss et betydelig tilfang av stoff av stor verdi for dagens historie-interesserte.

Til bladets bidragsyttere gjennom årene retter vi en stor takk, og til medlemmene og våre lesere forøvrig sier vi: Velbekomme, håper at bladet faller i smak. La oss også få rette en takk til våre annonsører, og til Stavanger kommune for driftsstøtte for 1997. Selv om «Stavangeren» blir til ved dugnad, hadde vi ikke maktet oppgaven uten den anerkjennelse og den økonomiske basis denne støtte representerer.

REDAKSJONEN

Domkirken - igjen!

Kirken den er et gammelt hus, står om enn tårnene faller; heter det i Grundtvigs velkjente salme fra 1837. Nå er ikke denne strofe myntet på selve kirkebygget. Det er det åndelige byggverk kirkehuset symboliserer som er salmediktrens anliggende.

Likevel. Kirkebygget står der og minner oss om at vi som mennesker står i en sammenheng. Vi som lever er det nåtidige bindeleddet mellom fortid og framtid. Det gir oss forvaltningsansvar.

I slutten av juni falt det ned en murstein fra korhvelvet. Undersøkelser viste heldigvis at det ikke forelå strukturelle svakheter. Men hendelsen ble en betimelig markering av at Domkirken er sårbar. Statsmyndighetene har innsett dette og har bevilget penger til kirkens vedlikehold. Riktignok bare tre millioner kroner på årets budsjett - og det rekker ikke. Det kostet 11 millioner bare å sette Bethel i stand. Så er Domkirkens vedlikehold heller ikke egnet for skippertak - kirken må få sin faste post på statsbudsjettet.

Gjennom århundrene siden 1125 har St. Svithuns katedral i Stavanger utstått sine prøvelser. Det er akkurat som selve byggverket har en symbolsk kraft i seg som i særlig grad har kalt på generasjonenes forvaltningsansvar. Dette har gjort

seg mange utslag - også i handlinger som vi idag stiller spørsmål ved. Reformasjonens plyndringer er i denne sammenheng et særlig mørkt kapittel. Men også senere tiders mer velmente inngrep kan det stilles spørsmål ved. Fjerningen av middelaldermuren foran østfronten så sent som i 1870-årene er et av disse. Flyttingen av de jordiske levninger etter de som gjennom århundrer var blitt gravlagt i kirken, var kanskje riktig og nødvendig. Men, er det riktig at disse, mellom mange andre drottsete Ogmund Finnsson - den siste store forkjemperen for det selvstendige norske riksstyre før dansketiden - skal hvile i en anonym massegrav nordøst for Domkirken.?

Vi vil også reise spørsmålet om ikke tiden er inne til å tilbakeføre noen av de fortsatt bevarte gjenstander som er blitt fjernet fra kirken. Dette er gjenstander som forvaltes av Stavanger Museum. Det tenkes her særlig på korkåpen med den antatte avbildning av St. Svithun, men også epitafier, apostelbilder og malte felt fra orgelgalleriet. Domkirken tåler såvel å få tilbake disse gjenstander uten at den av grunn får noe museumspreg. Først og fremst vil disse gjenstander være med å bygge bro tilbake til kirken slik den var før 1868. Domkirken er uansett deres rette plass.

Jan Gjerde

S. Rygh

MINNEORD
VED EGIL HENRIKSEN

Da Byhistorisk Forening Stavanger ble stiftet den 24. April 1991 var en av de første som tegnet seg som medlem den 86 år gamle S. Rygh. I foreningens første år kom han til å være et aktivt medlem både i forsamling og som bidragsyter til medlemsbladet «Stavangeren».

Sigurd Rygh ble født i 1905, og var 92 år gammel da han døde i mai. Hans far var L.N Rygh, mangeårig redaksjonssekretær og redaktør i Stavanger Aftenblad og stortingsmann for Venstre. To onkler satte også betydelige spor etter seg: Andreas N. Rygg var redaktør for det sentrale presseorganet Nordisk Tidende i USA, mens Nicolai Rygg i nesten 30 år var sjefsdirektør i Norges bank og for ettertiden mest kjent for sine bestrebelser med paripolitikken i 1920-årene. Privatarkiv etter A.N. Rygg, Nicolai Rygg og seg selv har Sigurd Rygh avlevert til byarkivet. I likhet med sin far og farbrødrene benyttet han kun initial som fornavn ved skriftlig bruk.

S. Rygh, som han skrev seg, var jurist. I senere år sto han oppført som «advokat» i telefonkatalogen. Det var imidlertid i Stavanger kommune at han hadde sin lange yrkesvirksomhet. Han startet som forsorgssjef på 1930-tallet før han senere ble byens kemner. Den juridiske bakgrunn samt yrkeserfaring kom også til å prege hans interesse for Stavangers historie. Da man i 1960-årene utredet planene om et byarkiv for Stavanger, var tanken at kemner Rygh skulle bli byens første byarkivar. Dette ble det ikke noe av, men de artikler og trykksaker han si-

den publiserte, bar preg av omfattende og nitide arkivstudier. Mer ukjent er det at S. Rygh også var en meget habil numismatiker.

Ryghs lokalhistoriske artikler finner man først og fremst i «Ætt og Heim». Gamle grunnarealer og slekter opptok ham mest, men han kunne også skrive om «Folkekjøkkenvirksomheten i Stavanger» og om hvordan Hospitalskirkens altertavle havnet i Hæreid.

På 70-tallet lot S. Rygh stensilere «Grundleieforhold i Stavanger 1600-1850», en unik og særdeles nyttig trykksak for de få som har fått anledning til å se og studere den. Det har seg nemlig slik med denne som med Ryghs andre publikasjoner at de helst var ment for en engere krets. Slik var S. Rygh i samme stund både svært beskjeden og eksklusiv. For noen få som han syntes det burde angå utga han noen lokalhistoriske trykksaker i beskjedent opplag, hvorav kanskje tredjedelen gikk som pliktavlevering i Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana. Disse hadde titler som «Kleven og Torvet», «Bergene og Blidensol», «Jørenholmen før i tiden» o.l. Noen av disse ble trykt i bitte litt høyere opplag p.g.a at noen få gratis eksempalar kanskje skulle kunne komme eventuelle interesserte pensjonister til gode. Det forekommer derfor av og til at Stavanger Antikvariat har en tittel på lager. Bokantikvar Noreger kan forøvrig forteller at det var Rygh som i sin tid sto bak Reprise-Forlaget som i 1970 utga Jonas Dahls «Paa gamle Tomter» i fjerde opplag. Antikvariatet disponerer restopplaget.

Vi kommer til å savne Sigurd Rygh på våre byvandring - og slik han hilste kjapt hvis man støtte på ham på hans vei mellom arkiver og Vikedals gata, ruslende med dokumentvesken dinglede i neven.

Egil Henriksen

Stavanger -«avholdsbyen»

Del II av Erling Kielland Sømme

"AVHOLDSBYEN" - Historien om avholdsbevegelsen i Stavanger.
Forfattere: Ole Kallelid og Leif Kjetil Skjæveland. Promenaden forlag 1996.
Første del av presentasjonen av boken sto i forrige utgave av Stavangeren.

I 22 år - fra 1918-1940 - var Stavanger en tørrlagt by. En langvarig og tålmodig innsats fra avholdsbevegelsen og et flertall i bystyret hadde båret frukter. I årsberetningen fra fellesutvalgets styre fra 1919 satte man følgende ord på situasjonen: *"man har faat være med i en viktig epoke i avholdssakens historie i dette land: Brændevinets bortvisning for alltid i vort samfund. Om det arbeide og den kamp som har gaat forut for at forberede dette slag tør det være på sin plads at benytte digterens ord - med litt omskrivning naar han sier - Det kosta mange aar i kamp, so tung og saar, fyrr me vart fri-«*

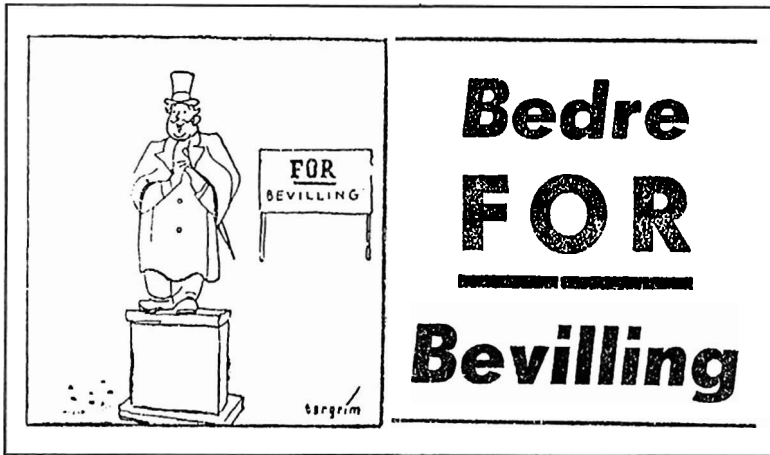
1919 ble også et avgjørende år for avholdsbevegelsen i nasjonal sammenheng. Regjeringen ønsket en rådgivende folkeavstemning den 5. og 6. oktober for å se om forbudspolitikken hadde støtte i landets befolkning. I Stavanger fikk fellesutvalget hovedansvaret med å mobilisere avholdsfolket frem til stemmeurnene. Et solid økonomisk grunnlag for valgkampen ble etablert i samarbeid med bl.a Promenade-kafeen og Totalkafeen. Flere landskjente avholdstalere ble "rekviert". Optimismen

var stor. Fra flere hold ble det rapportert om "god stemning", og en liten hær av rodemenn bearbeidet de tvilende etter beste overbevisning.

Det ble et godt valg for avholdsbevegelsen i Stavanger. 67,7 % av velgerne ønsket fortsatt avholdsforbud i byen. Asbjørn Klosters ære var opprettholdt. *"Stavanger staar i dette store opgjør som en smuk nr. I blandt Norges byer"*, forkynte totalistene med stolthet. Stortinget fulgte velgerenes ønske og vedtok et permanent nasjonalt forbud mot omsetning av drikkevarer med mer enn 12 % alkoholinnhold.

Selv om Stavanger ennå i mange år - etter innbyggernes ønske - var uten omsetning av øl og brennevin, smur etterhvert på mange måter innbyggernes holdninger og politikernes syn på disse spørsmål. En langsom, men tydelig endring tegner seg.

Kommunevalgresultatene gir de første varslene. I 1919 fikk Avholdspartiet bare 8 av i alt 68 bystyremedlemmer. Det dårlige resultatet ble forklart på mange måter, bl.a som en reaksjon på at mange ikke lenger ville stemme på et parti som allerede hadde nådd sitt mål - nemlig tørrlegging av byen. 1919 ble også det siste året Avholdspartiet stilte egen liste ved kommunevalget i Stavanger. I 1926 ble en ny nasjonal folkeavstemning om forbudspolitikken gjennomført. For avholdsfolket i

*Begersvingeren Alexander L. Kielland, som i en kort periode hadde vært Totalist, ble også utnyttet i kampen. Plakat fra valget i 1946.
* Avholdsbyen*

Stavanger ble resultatet bra - et klart flertall var fortsatt for forbud. På landsbasis "tapte" imidlertid denne politikken. 56 % av velgerne stemte for avviking av det almene brennevinsforbudet.

Dette valget åpnet for salg av brennevin i regulerte former i Norge gjennom opprettelsen av Vinmonopolet. I store trekk gjelder også i dag de lovregler som den gang ble vedtatt av Stortinget for alkoholomsetning i Norge.

Om det etterhvert "raknet" for avholdslinjen i andre deler av landet, varte Stavanger sin forbudslinje ennå i mange år. Byens totalavholdsorganisasjoner og foreninger hadde god oppslutning om arbeidet og så lyst på fremtiden. Mer enn

2000 av byens innbyggere var organisert i slikt arbeid omkring 1930.

Den 10. oktober 1932 gikk velgerne i Stavanger på ny til stemmeurnene. De ble bedt om å ta stilling til følgende spørsmål: "Ønsker De at der skal gis bevilling til salg og skjenking av øl og vin?" Siden 1918 hadde det vært slikt forbud i byen. Ønsket velgerne nå en forandring?

Avholdsfolket igangsatte påny en storstilt mobilisering foran valget. Folkemøte, demonstrasjonstog og propagandaavis ble brukt i valgkampen. Stavanger Aftenblad kunne melde om 10 000 mennesker på Torget dagen før avstemningen. Men også motparten - "for bevilgning" - siden agiterte iherdig for sitt syn. Bl.a ble det opprettet et valgkontor som organiserte møter og delte ut flygeblad.

Valget ble en ny stor seier for avholdsbevegelsen i Stavanger. Nei-listen fikk 59 % av stemmene, og byen fortsatte å være tørrlagt helt frem til siste verdenskrig. Helt fri for alkoholomsetning var allikevel

Stavanger ikke. Det var en kjent sak at smughandel med alkohol foregikk i betydelig omfang, og øl og brennevin ble også ulovlig omsatt i byens kneiper. En av byens ivrigste avholdsmenn hadde i den forbindelse tilfeldigvis et telefonnummer som nesten var det samme som en av byens mange smuglere. Avholdsmannen ble stadig oppringt av "tørste" personer som spurte: "har du noe på lager". Totalisten forsto snart sammenhengen og avtalte etterhvert møter med oppringerne på avtalt sted og klokkeslett. De sistnevnte ble sittende i timevis å vente på et fluidum som aldri kom!

Tyskernes okkupasjon av landet i 1940 fikk konsekvenser for landets avholdspolitiske lovverk og situasjon. I Stavanger ble flere av møtelokaler rekvirert av de nye makthaverne. Dette skapte snart flere praktiske problemer for avholdsarbeidet. I 1941 godkjente det nazistinnsatte bytinget med ordføreren i spissen tillatelse til salg av alkoholsvakt landsøl i frukt- tobakk og kolonialforretninger. Dette skjedde mot sterke protester fra avholdshold. For første gang siden 1917 var på nytt omsetning av alkoholholdig drikke tillatt i Stavanger.

Kort tid etter fredsslutningen var det klart for en folkeavstemning om etablering av et vinmonopol i byen. Lister med tre ganger antallet nødvendige underskrifter ble oversendt til formannskapet, og en hektisk mobilisering både på ja og nei siden startet. Kjente navn på avholdssiden var bl.a Einar Grønn, Ingolv Helland, Erling J. A. Ramsland og Magnus Karlson. Deres hovedargument mot vinmonopolutsalg i byen var det samme som tidligere: Økt tilgang på alkohol ville gi mer fyll og mindre edruelighet i Stavanger.

Valgresultatet i 1946 ble denne gang et stort nederlag for avholdsbevegelsen. 14593 stemte for polutsalg og 10728 mot. Stavanger sin tid som et avholdspolitisk "fyrtårn" i Norge var nå definitivt slutt.

Tre vinmonopolutsalg ble tillatt opprettet av bystyret etter avstemningen, og formannskapet fikk også fullmakt til å gi inntil 40 kolonialforretninger bevilling til ølsalg. Hoteller kunne også få skjenkebevilling etter behandling av søknaden i bystyret.

Skuffelsen over denne utviklingen var i begynnelsen stor blant avholdsfolket, men ble etterhvert avløst av fornyet innsats og pågangsmot fra avholdsorganisasjonenes side. Et av tiltakene som nå ble gjennomført var etableringen av en "folkeedruskapsdag" i september, med bekransing av Asbjørn Kloster statuen kombinert med et folketog til Torget. Der det var taler og musikk. Organisasjonsarbeidet kom også i god gjenge i etterkrigstiden. Speiderarbeid, Kameratklubben, Blå Kors, Motorførernes Avholdsforbund er eksempler på foreninger som aktiviserte mange mennesker.

En ny folkeavstemning i 1951 skulle påny klargjøre innbyggernes syn på brennevinsetningen i Stavanger, og i andre norske byer. Debattene i byens aviser før avstemningen viste at disse ikke hadde skiftet mening. Stavanger Aftenblad var fremdeles klart mot vinmonopol. «1.mai» inntok en tja-holdning, mens Stavangeren ønsket en liberal brennevinpolitikk. Også innad i flere politiske partier var det splittelse i denne saken, dette gjaldt bl.a Arbeiderpartiet. Valgresultatet ga, ikke overraskende, en ny seier til ja-folket. Men ikke så klart som ved avstemningen i

1946. 55% av velgerne ville fortsatt ha vinmonopolutsalg i Stavanger.

Valget i 1951 representerte på mange måter avholdsbevegelsens siste og realistiske mulighet til begrensning av alkoholomsetningen i Stavanger. Ikke minst fordi det fra nå av går langsomt tilbake både med foreningsaktivitet og rekruttering til dette arbeidet. Medlemstallet synker i organisasjonene,

og nedgangen oppveies ikke lenger av tilgang fra nye medlemmer. Særlig merkes en tydelig svikt i oppslutningen fra barn og ungdom. Siste gang Totalens ungdomslag omtales i protokollene er i 1960. Da selges leirstedet på Vaulen.

På 50-tallet preges avholdsbevegelsen i Stavanger av en tilsynelatende mer defensiv og "navlebeskuende" syn på sin egen rolle. Offentlige arrangementer i fellesutvalgets regi blir sjeldnere, og arbeidet konsentreres i økende grad på rent foreningsarbeid.

1952 fikk byens nye hotell, Hotel Atlantic, skjenkebevilling. Dette betydde for mange totalister det endelige punktum for håpet om et fremtidig tørrlagt by. Men ikke for alle. På et allmannamøte i Totalen for avholdsfolket i Stavanger høsten 1958 vedtok et stort flertall å kreve en ny brennevinsavstemning i byen. Til tross for 2 vinmonopolutsalg, 52 ølbutikker og 3 hoteller "i full drift", ønsket avholdsfolket å gjøre et nytt forsøk på å snu denne utviklingen, som de så sterkt mislikte.

Valgplakat fra folkeavstemningen i 1959 *Avholdsbyen

Dette ble den siste avstemningen om alkoholspørsmål i Stavanger. På ny ble en storstilt mobilisering igangsatt på neisiden. Tidligere ordfører Magnus Karlson ledet arbeidet. I tillegg til hovedkomité ble flere underkomitéer etablert. Egne aviser ble utgitt som kampanjemidler og det ble arrangert mange møter. På valgdagen gikk flere tusen mennesker i et stort demonstrasjonstog fra Nytorget til Torget. Kanskje var det samlet 10 000 mennesker her for å høre de siste appeller fra Magnus Karlson og fru Anna Holm, skrev Stavanger Aftenblad.

Valget ble på nytt et stort nederlag for avholdsfolket i Stavanger. Bare 32% av stemmene var mot bevilling, dvs 17000 stk. Sammenlignet med valget 8 år tidligere var dette en nedgang på 13 %. For de fleste, både innen avholdsbevegelsen og i andre kretser var det nå klart at kampen mot omsetning av brennevin var tapt i Stavanger. Og sannsynligvis for alltid.

Vi skal selv la forfatterne av "Avholdsbyen" beskrive situasjonen fra byens avholdsbevegelse fra 1970 mot vår tid gjennom følgende avsnittsoverskrifter i boka:

- "Ølet flommer". "Lite handlekraftig motkultur". "Selvforskyldt passivitet?" "Nåttå å gråden". "Forgubbing i organisasjonene". »Redusert aktivitet i Totalen". "Problemer for Promenaden". "En utdøende bevegelse?"

Viktige årsaker til at avholdsbevegelsen i Stavanger, som i andre norske byer, nå praktisk talt er gått over i historien forklares slik:

-Bevegelsen fikk etterhvert problemer med å rekruttere nye medlemmer. / Arbeid og organisasjon ble etterhvert mer og mer

lukket./ Oljeindustrien i Stavangerområdet førte i 70 og 80 årene til en stor tilflytting av mennesker, delvis utlendinger, som hadde en annen innstilling til alkohol enn byens "gamle" befolkning. Dette hadde en "smitteeffekt."/ En liberal alkoholpolitisk holdning medførte etterhvert at Stavanger fikk en av de sterkeste konsentrasjonene av skjenkesteder i Europa. / Verdier som toleranse og personlig frihet betydde for folk flest mer enn tradisjonelle og fasttømrede ideologier./ Mange organisasjoner og miljøer har i dag "innebyggede" og uskrevne regler som aksepterer et nei til alkohol. / Endringer i samfunnet, og da i første rekke folks fritidstilbud, samt endrede holdninger til alkoholforbud kan langt på vei forklare mangelen på aktivitet i avholdsbevegelsen.

Dagens avholdsbevegelse i sin nåværende form er fortsatt viktig for dens medlemmer. Men som aktiv pådriver i edruskapssaker har den utspilt sin rolle. Dette skriver Ole Kallelid og Leif Kjetil Skjæveland tilslutt i boka om den kanskje største, sterkeste og mest utholdende interessegruppe som har kjempet for noen sak i Stavanger gjennom tidene.

Erling Kielland Sømme

Denne utgave av Stavangeren

består av 55 571 tegn.
Leveres stoffet på diskett eller
E-mail <jangjerd@online.no>
spares mye arbeid!

Bilde fra en gammel by

Denne fredelige idyll er fotografert av Hans Henriksen. Nøyaktig når bildet er tatt vet vi ikke, men han var virksom i Stavanger i 1930-årene. Motivet tilhører heller ikke min personlige, visuelle hukommelse, men ved hjelp av kart og noen få kjennetegn på bildet, er det ikke så vanskelig å lokalisere.

Vi befinner oss ved St. Olavsgrunnene på Kleven, nærmere bestemt på et sted som på eldre kart ble kalt St. Olavs plass. Til venstre skimter vi det kiellandske familie-

gravsted i Kleven. Bak husrekken til høyre gikk Nedre Klevegata. Fotografen må ha stått med ryggen til den delen av plassen som ble kalt Kirkegaardstrædet.

Skulle vi forsøke å gjenfinne denne lokalisering i dagens bylandskap, er vi omtrent der Lars Hertervigs gt møter Haakon VII's gt, nær hovedinngangen til Stavanger Postkontor.

Denne lokalisering er en av de få i Stavanger som vi kan følge helt tilbake til middelalderen og byens

grunnleggelse. Olavsklosteret med Olavskirken lå her. De ble grunnlagt før 1160, men allerede midt på 1200-tallet ble selve klostervirksomheten overført til Utstein. Om det lå politiske eller praktiske hensyn bak dette, vet vi ikke sikkert. I hvertfall faller flyttingen sammen med at Domkapitlet i Stavanger er blitt utbygget og korsbrødrene trer inn i de kirkelige handlinger og læreoppgaver. Olavskirken var betjent ennå i 1296, men i 1577 ble dens ruiner tatt ned. I 1834 ble det gjort funn i området som man tror var en del av kirkens grunnmur.

De eneste minner vi i dag har etter klosteret og kirken er navngiving i området: Olavskleivå og Olskjellå.

Fra 1695 til 1834 ble området benyttet som kirkegård. Betegnelsen var *Fattigkirkegården*. Navnet antyder at det var rangordning ved begravelser som i livet: Ved slutten av 1600-tallet var rangordningen slik: Domkirken (koret, skipet), Urtegården, (foran østfronten) Kirkegården, (foran vestfronten) og Fattigkirkegården (Kleven).

I 1805 ble det forbudt med begravelser i kirkene. Da Gabriel Schanche Kiellands hustru, Johanna Margaretha Bull døde i 1818, ervervet han et areal på fattigkirkegården som familiegravsted. Hans forgjenger i slekten var blitt begravet i den «Godtzenske familiebegrovelse» i Stavanger Domkirke. Han ble selv begravet i Kleven i 1821. Den siste som ble begravet her var den siste sjef for handelshuset Jacob Kielland

& Søn, Jacob Kielland, i 1863. Han var Alexander L. Kiellands bestefar.

Til å begynne med var familiegravstedet innhegnet av et jernstakitt. I 1869 fikk arkitekt C. F von der Lippe i oppdrag å tegne den innhegningsmur som vi ser på bildet. Arkitektonisk har arrangementet mange ulike stiltrekk, med elementer fra antikken såvel som fra middelalderen.

I 1937 oppnås det enighet mellom Kiellandfamilien og kommunen om et makeskifte. Familiegravstedet i Kleven ble i 1938 flyttet til den vestre hagemuren til Ledaal. Her finner vi i dag gravmonumentene til mange generasjoner Kielland og de besvogrede familier Schiøtz og Zetlitz.

Da dette bildet ble tatt var St. Olavs plass en fredelig plett, sannsynligvis med en duft av hestepærer. Kanskje er de to hestene parkert her mens eierne er på torget for å selge dagens varer, eller de har andre ærender i byen. Vi vet ikke. I dag er dette et av byens travle hjørner, et knutepunkt hvor mye av trafikken fra og til nordvest, vest og sørvest i byen har sin tilgjengelighet til det moderne bysentrum.

Jan Gjerde

Kilder: Jan Hendrich Lexow, SMÅ 1951 og SMÅ 1969.
S.Rygh: Kleven og Torvet, 1991
Egil Henriksen, SMÅ 1993.
Engwall Pahr-Iversen: Mellom Børs og Katedral, 1994.
Anders Bærheims kartrekonstruksjoner.

Bydag i Domkirken

Nær femti hadde møtt fram ved Domkirkens sydportal for å markere Stavangers Bydag den 2. juli. Unnleiv Bergsgard, arkitekt og tidligere byplansjef og byantikvar, tok imot oss. Han hadde tatt på seg oppgaven å vise oss rundt i og omkring Domkirken på denne spesielle dagen. Kan Syftesok markeres på en bedre måte?

Mer enn noe annet fortidsminne forteller Domkirken oss at Stavanger er « et eldgammelt Hjem, et kiært og velkiendt Møtested for Søfarende fra u mindelige Tider, en glad og trivellig Forretningsby af de tidligst nævnte i Landet »

Slik Domkirken fremstår i dag med frilagte murer i stein er den uhistorisk, men det er nok slik de fleste vil ha den, sa Unnleiv Bergsgard på spørsmål fra Lars Vaage. I sedvanlig frisk stil spurte Vaage om ikke Domkirken burde kalkes hvit og få sitt grå skifertak erstattet med rød teglsten. Sett i et historisk perspektiv, er det ikke så lenge siden kirken nettopp var hvit og rød utvendig. Det kan vi se på malerier helt fram til midten av 1860-årene.

Ved restaureringen i slutten av 1860-årene ble den hvite kalkpuss og det røde tegltak skiftet ut med grå sementpuss og skifertak. Så sent som i perioden 1950 - 59 ble sementpussen fra 1860-årene fjernet - murene ble «renset» som arkitekt Gerhard Fischer formulerte det.

Spørsmålet er om det ikke nettopp er denne «rensing» som i dag gjør kirken sårbar for forurensning og skadelig klimapåvirkning?

Uansett hva man måtte mene om Domkirkens utseende; det som ikke kan diskuteres er at vår middelalderkatedral fremstår som det mest velbevarte og autentiske av monumentale kirkebygg fra middelalderen, fremholdt Berggard. Og frileggingen av murene gir oss (og i sin tid bygningsarkeologene) en mulighet til å følge kirkens historie gjennom århundrene. Kirken er Stavangers historie fram til reformasjonen og vel så det.

Få i vårt lokale fagmiljø har som arkitekt Unnleiv Bergsgard oversikt over Domkirkens bygningshistorie og den plass den har i vår byhistorie - og tildels også i rikshistorien. At han også kan fortelle, gjør at vi alle følte oss beriket - i kunnskap og i opplevelse av kirkebyggets stumme budskap.

Stavanger Domkirke

*Domkirkens østfront
før sementpussen ble fjernet.
Gjengitt etter postkort fra
omkring århundreskiftet.
* Mittet*

Etter vandringen innvendig og utvendig - med inntrykk fra et tids-
spenn på over åtte hundreår - var det
tid for refleksjon og spørsmål. Vi sam-
let oss i krypten under koret hvor det
ble servert kaffe og kaker. Her gikk
den gode drøsen, men det ble også an-
ledning til å ta opp spørsmål i plenum.
Her skal bare fremheves at Lars Vaage

ga en orientering om Byhistorisk For-
enings arbeide for å få etablert 2. juli
som offisiell bydag for Stavanger. Geir
Hetland, tidligere redaktør i Stavange-
ren, orienterte om bakgrunnen for St.
Svithuns status som helgen i den katol-
ske kirke. (se Stavangeren nr 3 - 1994)
Kvelden ble avsluttet med at alle
frammøtte fikk som minnegave en sig-
nert tegning av Domkirken utført av
Kåre Mossige. Takk til *Unnleiv Bergs-
gard* som gjorde denne kvelden til en
verdig markering av bydagen 1997.
Takk til programkomiteén, *Petter
Løhre* og *Jane Ness Wæhler*, som ord-
net med alle avtaler og de mange prak-
tiske detaljer. Likeså takk til *Aud-Unni*

Finnebråten som sørger for at innby-
delsene kommer ut til medlemmene i
tide. Takk til *Kåre Mossige* som hadde
bakt de nydeligste wienerbrød for an-
ledningen. Likeså takk for den fine teg-
ningen av Domkirken. Takk til *Lars
Vaage* som er prosjektleder for bydags-
markeringen. Takk til *Stavanger Kom-
mune* som støtter oss økonomisk. Takk
til *Domkirkens menighet* som ga oss
tilgang til kirken utenfor vanlig kirke-
tid. Takk til medlemmene og andre in-
teresserte som møter opp og gjør det
meningsfullt og stimulerende å arbeide
med Stavangers byhistorie.

Jan Gjerde

*Domkirkens interiør før murpussen ble fjernet. Gjengitt etter postkort fra tiden
like etter århundreskiftet. *Lars Olsens Forlag*

Har frilegging av murene vært til skade for Domkirken?

Etter omvisningen i Domkirken 2. juli, tok Stavangeren kontakt med arkitekt Bergsgard for å forelegge ham overstående spørsmål. Vi har fått lov til å gjengi Bergsgards svar.

Etter å ha konferert med den lokale ekspert på middelalderisk mureteknikk, sivilarkitekt Louis Kloster, kan jeg svare: Både ja og nei.

Svakheten ved den utvendige fugingen av murverket, som ble foretatt etter krigen, er at det ble brukt sementmørtel tilsatt noe kalk, og den er ikke elastisk nok, den sprekker. Ren kalkmørtel ville ha vært bedre. Vannet trenger igjennom fugene, ikke gjennom selve steinen, men derved er en avhengig av kvaliteten på selve murarbeidet.

Murverket i Domkirken er av vekslende kvalitet. I den romanske delen og det gotiske koret er det nok så presist tilhoggen stein (engelske murere), mens våpenhuset er murt i det som kalles «gotisk pinning». Det er en simplere mureteknikk, der steinene ikke er presist tilpasset og mellomrom er utfylt med mindre stein.

Utvendig full kalkpuss er hos oss nærmest et vestlandsfenomen. Det er sjelden å se mer representative middelalderbygg med utvendig kalkpuss. Ved utskraping av sementpuss-

fugingen og omhyggelig ertatning med kalkmørtel, skulle utførelsen bli nesten like god som med full kalkpussing.

Konklusjon: Stavanger domkirke er ingen «perfekt» middelalderkatedral. Hvordan den har sett ut i middelalderen vet vi ikke. Men den hvite kalkpuss og det røde teglstenstak representerer for meg byens trengselstid fra siste halvdel av 1600-tallet og 1700-tallet. Jeg støtter derfor ikke tanken om å gjeninnføre det.

La meg ved denne anledning også uttrykke at jeg er skeptisk til å rekonstruere middelaldermuren foran kirkens østfront. Hvordan avslutte den mot nord, der den støtte mot katedralskolens bygning? Deretter fulgte «Lilleristen» og en noe uregelmessig mindre mur opp mot Bispe/laugmannsgården. Den nåværende skråning er etter mitt skjønn litt engelsk i karakteren, binder kirken sammen med Byparken og har tross alt over hundre års tradisjon.

Unnleiv Bergsgard

Med Hasiv på gamle tomter

Et hundretalls personer hadde møtt opp på Fiskepiren søndag 11. mai for å være med Halvor Sivertsen - Hasiv - på vandring fra Værket, via Verven og Badedammen, til Møllehaugen og Spilderhaug. Dette var vårens arrangement i forbindelse med Museumsstafetten, og var et fellesarrangement mellom Fortidsminneforeningen og Byhistorisk Forening Stavanger.

Hasiv blir 80 dette året - og dette er en del av byen han har levd i og med i hele sitt liv. Så har han også fått sitt eget, velfortjente minnesmerke inne på Badedammen, som honnør for sitt arbeide for svømmeopplæring og for bevarelse av denne perlen i bydelen. Kampen om Badedammen sto i 1950-årene, og dette var den første, store folkelige aksjon mot «maktå» i byen for å verne om kvaliteter i bomiljøet!

«Forstaden» som denne del av byen het, og som hadde eksplandert fra Jorenholmen til Spilderhaug fram mot midten av det forrige århundret, ble innlemmet i Stavanger i 1848. Sterkere enn noen annen bydel er dette området preget av byens omskiftelige næringshistorie. Her finner vi Beghuset og sjøhus fra seilskutetiden innimellom den mest moder-

ne arkitektur for dagens viktigste næringsveier i Stavanger. Det fine er at ikke alt det gamle er rasert, men mye har fått nytt liv etterhvert som utviklingen har krevd det. Sjøhusene ble hermetikkfabrikker, og næringer knyttet til disse. De gamle hermetikkfabrikkene, mange flott restaurert, ble seinere lagerbygninger og kontorlokaler for kjente virksomheter i byen. Innimellom fabrikkene - verkstedene - verftene klorte menneskene seg fast, først i små hus slik som på Møllehaugen, Ramslandsberget og Blåsenborg. Seinere kom de prefabrikerte horisontalt boliger oppover mot Kjelvevne. Prinsippet var at man bodde nær der man arbeidet.

Østre bydel - nå heter det Storhaug bydel - er full av kontraster. Vi startet ved fiskermonumentet på Fiskepiren - her ble råstoffet til hermetikkfabrikkene landet - og avsluttet på Spilderhaug hvor Rema 1000 og andre dagligvaregiganter sloss om kundenes gunst.

Hele sitt liv har Hasiv viet til tjeneste for andre - de siste årtiene som formidler i tekst og bilder og ved foredrag av byhistorien til nye generasjoner. Hasiv røpte at han kommer med bok om tiden mellom de to verdenskrigene - utgivelse i mai 1997. Det er en bok alle vi som fulgte ham på vandringen denne vakre maidagen ser fram til med spenning og glede. (se egen omtale)

Og dessuten: Hasiv sparer seg ikke, han er allerede booket inn som veiviser på neste etappe: Fra Spilderhaug til Lervik.

Jan Gjerde

Register over artikler i «Stavangeren» - nr 1/91 til nr 2/97

Forfatter	Tittel	Emne	År	Nr
Redaksjonen	Fra årets aktivitetsprogram	Oversikt over "Kjenn din by"-turer	1991	1
Kielland Sømme, Erling	Til foreningens medlemmer	Om foreningens formål og planer	1991	1
Aarre, Bjørn K	Fra redaksjonen	Introduksjon av "Stavangeren"	1991	1
Kielland Sømme, Erling	Ødelegges byens middelalderhistorie ..	Om gravning i middelalderbyen	1992	2
Aarre, Thorleif K	Underjordisk gang fra Bispekapellet ?	Om ALK og "Blåtårnet"	1992	2
Ivarson, Jan C. W	... visste du at? ...	Om St. Svithuns gate	1992	3
Hetland, Geir	Sankt Svithun - Stavangers skytshelgen	Personalhistorie, tradisjoner etter St. Svithun	1993	1
Skadberg, Gunnar A	Knud Iversen Sør-Sunde	Personalhistorie	1993	1
Skadberg, Gunnar A	Historien bak Karakterboken i	Om en Skudsmaalbog funnet i Rosenkrantzgt. 48	1993	1
Kielland Sømme, Erling	Hvor er byhistorien?	Oversikt over byens arkiver	1993	1
Kielland Sømme, Erling	Kiellandhuset	Om dato for riving og flytting til "Fredheim", Eiganes	1993	1
Aarre, Bjørn K	"Eg e fra Stavanger, gjør de någe !?"	Om Stavanger og markedsføring av byens kulturhist.	1993	1
Rygh, S	"Stavanger-navnet"	Om kultstaver og stavgarder	1993	2
Skadberg, Gunnar A	Anders Andersen Reianes	Om Kvekernes historie i Stavanger-området	1993	2
Skadberg, Gunnar A	Teglverket på Boganes	Bedrifts- og eierhistorie	1993	2
Kielland Sømme, Erling	Gåten om Stavagnernavnet	Innledning - oversikt over professor Knut Helles syn	1993	2
Kielland Sømme, Erling	Tannlegebesøk i 1853	Avertissement i Stavanger Amtstidende og Adressea.	1993	2
Hetland, Geir	Syklus Stavanger Sankt Svithun Syftesok	Om primstav - Syftesok og baculus(bispestav)	1994	2
Hetland, Geir	Byseglet med vinranken	Om sølvseglet og tolkninger av motivet	1994	2
Skadberg, Gunnar A	Hvem eide Bispeladegården?	Personal/slektsforhold: Klow, Falck, Lindahl	1994	2
Aarre, Bjørn K	Norsk politikk i årene 1448 - 1454	Om motsetningene mellom danske- og svenskepartiet	1994	2
Finnebråten, Aud-Unni	I Vesterveg: Shetland og Orknøyene	Historiske severdigheter fra vikingtid til 2. verdenskrig	1994	3
Hetland, Geir	Gylden årgang	Lederartikkel	1994	3
Hetland, Geir	Byvandring til eller på:Kampen	Veiviser: Unnleiv Bergsgard, gatenavn	1994	3
Hetland, Geir	Bemerk!	Om grensesteiner, byvandring med Bjørn S. Utne	1994	3

Forfatter	Tittel	Emne	År	Nr
Hetland, Geir	Bydag for Stavanger?	Om St. Svithun, Winchester, Reinald, Syftesok	1994	3
Rygh, S	Det såkalte Rosnæshuset	Oversikt over eiere og beboere	1994	3
Frafjord, Reidar	Byvandring på Kampen - korrigeringer	Om opphavet til Kampen-navnet	1994	4
Hetland, Geir	Bergbilder, klostergang og kongelig kapell	Kulturhistorisk tur Ø.Åmøy, Utstein, Sørbø 18/9 1994	1994	4
Hetland, Geir	I banken, men på Muséet	Om bankmuseet i Bjergsted Terrasse	1994	4
Hetland, Geir	Strømsteinen(e) med hermetikken	Referat fra John G Johnsens kåseri, des.	1994	4
Osjord, Therese	Et tilbakeblikk	Om Stavanger Kvinne- og spedbarnhjem	1994	4
Rygh, S	Peder Severin Krøyer	Personal- og familieportrett	1994	4
Skadberg, Gunnar A	"Fredheim" - Eiganesveien 113	Bispeboligens eiere	1994	4
Kielland Sømme, Erling	Bispestav blir foreningslogo	Om biskop Eirik IIs segl/bispestav	1994	4
Kielland Sømme, Erling	Slett skjøtsel av gamle trær ...	Om bl. a. cedertreet i Olavskleiva	1994	4
Geir Hetland	Syftesok i almanakken	Om å markere 2. juli som "Syftesok"	1994	4
Aarre, Bjørn K	Hr Olav Nilsson til Talgie	Foredrag - personal- og slektshistorie	1994	4
Hetland, Geir	Kjør bare ikke over forhistorisk tid!	Bl.a. om motorvei og fornminnefelt	1995	1
Hetland, Geir	Severdige Stavangerfilm !!	Om jubileumsfilmen "Stavanger gjennom hundreåret"	1995	1
Hetland, Geir	Stedet og kartet	Om folkelig og offentlig navnebruk	1995	1
Osjord, Therese	"Knus ikke en elendig i porten"	Om Karsten Roedder og hans roman fra 1937	1995	1
Aarre, Bjørn K	Jens Zetlitz Kielland	Far og sønn til Alexander L. Kielland	1995	1
Aarre, Bjørn K	Kjære medlem!	Bl.a. om alle jubileene i 1995	1995	1
Hetland, Geir	Museumsfolk og Bydag	Redaktørens kommentarer til aktuelle spørsmål	1995	2
Hetland, Geir	Byflagget går ikke til topps!	Om Syftesok som kommunal flaggdag	1995	2
Hetland, Geir	Oscars gate 18	Intervju med Berit Dahl	1995	2
Simonsen, Geir Arve	Noen utfyllende oppl. om Karsten Roedder	Referanse til Therese Osjords artikkel i nr 1 1995	1995	2
Kielland Sømme, Erling	Byhistorisk Forening får uttalerett	Foreningens kommentarer til Sentrumsplanen	1995	2
Vaage, Lars	Den Kombinerte Indretning	Fra Hospitalet til Arbeidsgården og Dale	1995	2
Hetland, Geir	Løvblad & bladform	Om "Stavangeren"	1995	3
Hetland, Geir	Vandring i Østervåg	Byvandring med Egil Henriksen 19/11-95	1995	3
Rygh, S	Hospitalstiftelsen	Om Stavanger Hospital fra 1270 og til vår tid	1995	3
Simonsen, Geir Arve "	Men han var ikke Aleksander"	Presentasjon av Engvald Bakkens bok fra 1939	1995	3
Kielland Sømme, Erling	Vårt medlemsblad.	Tredje generasjon "Stavangeren"	1995	3

Forfatter	Tittel	Emne	År	Nr
Tveterås, R	St. Petri Kirke og dens forgjenger	Om Petrikirken og stedets historie	1995	3
Aarre, Bjørn K	Minneord over Jan Hendrich Lexow		1995	3
Aarre, Bjørn K	Peter Johan Fugellie	Personal- og slektshistorie	1995	3
Aarre, Bjørn K	Vi gratulerer Jan C.W. Ivarson	70-årsjubileet	1995	3
Hetland, Geir	Stavanger Bys Historie	Om det planlagte historieverk om Stavanger	1995	4
Hetland, Geir	Skjerv og stall	Om frivillig kulturarbeide og kulturbudsjettet	1995	4
Hetland, Geir	Halvtres meter i Esbjerg	Esbjerg Kunstmuseum	1995	4
Hetland, Geir	Stavanger-sangen	Om Salve Aslagsen Haugland og Olaf Paulus	1995	4
Aarre, Bjørn K	Kielland-slekten	Om arbeidet med oversikt for Kielland-slekten	1995	4
Aarre, Bjørn K	Dikterpresten Jens Zetlitz	Personportrett	1995	4
Gjerde, Jan	Gatenavn kan fortelle byhistorie	Gatenavn på Vestre platå	1996	1
Kielland Sømme, Erling	Fra visjon til virkelighet	Domkirkemuren og Kiellandhuset	1996	1
Kielland Sømme, Erling	Halvbøndene på Ledaal	Kapteinløytnant Jacob Kielland	1996	1
Kielland Sømme, Erling	Bilde fra en gammel by	Nedre Klevegata ca 1910	1996	1
Gjerde, Jan	Bilde fra en gammel by	Fagerlid og Folkets Hus med omgivelser	1996	2
Gjerde, Jan	En "grønn" ildsjel	Om Gartner Poul Holst Poulsson	1996	2
Kielland Sømme, Erling	Vi trenger flere byhistorieformidlere		1996	2
Kielland Sømme, Erling	Jærbuvers om Stavanger fra 1851	Lidevetta om By:n	1996	2
Jan Gjerde	Hvor ble det av "Tjæresteinen"?		1996	2
Vatne, Helge	Johs. Conradsen	Hermetikkpioner med sosialt engasjement	1996	2
Aarre, Bjørn K	Byvandring på Vestre platå	Referat	1996	2
Aarre, Bjørn K	Grosseren på Stokka som drev mølle..	Om Egenæsmøllen og Johan Erik Nyman	1996	2
Gjerde, Jan	Kirkegaten i sentrum	Byvandring med Egil Henriksen 11.juni 1996	1996	3
Gjerde, Jan	Kjellandslekten gjennom 400 år	Intervju med Bjørn K. Aarre/Kiellands slektstavle	1996	3
Ivarson, Jan	Domkirken gjennom tidene	Årstall i Domkirkens bygningshistorie	1996	3
Gjerde, Jan	Handelshuset Køhlers mølle på Egenæs	Om Køhlers møllevirksomhet v/ Thorleif K. Aarre	1996	3
Gjerde, Jan	Tjæresteinen - en glemt lokalitet	Om Tjæresteinen i kildene v/ Thorleif K. Aarre	1996	3
Kielland, A	Godtzen-epitafiet i Domkirken	Søften P. Godtzen/Elisabeths 18 barn	1996	3
Kielland Sømme, Erling	Foreningen vår er fem år	Jubileumsbetraktninger	1996	3
Kielland Sømme, Erling	Vellykket Bydagsmarkering	Om Arnvid Lillehammers foredrag	1996	3

Forfatter	Tittel	Emne	Ar	Nr
Kielland Sømme, Erling	Hver høst gikk vi på nøst	Fritidssysler på 40-50 tallet	1996	3
Gjerde, Jan	Familedynastiene	Godtzen, Trane, Seehusen, Smith	1996	3
Gjerde, Jan	Domkirkens vedlikehold i bystyret	Om Helge Ole Bergesens interpellasjon	1996	3
Vaage, Lars	Kulturhistorie i lettfattelig form	Anmeldelse av "Gatenavn på Vestre platå"	1996	3
Bystyret	Fra byens styre og stell	Om et brudeteppe og kiming i Domkirken	1996	4
Gjerde, Jan	Litt om byvåpenet	Om tolkninger av symbolene i byvåpenet	1996	4
Skadberg, Gunnar A.	"Fagerlid" - del I	C.B. Svendsen, Henrik Svendsen, R.G.Ramsland	1996	4
Kielland Sømme, Erling	Samarbeid om "Kulturhistorisk skilting"	Om prosjektet Kulturhistorisk skilting i Stavanger	1996	4
Kielland Sømme, Erling	Fem år med Byhistorisk Forening	Utdrag fra årsberetningene gjennom 1991-1995	1996	4
Kielland Sømme, Erling	Krøyer-kveld i Kunstmuseet	Referat fra Gunnar A. Skadbergs foredrag 26/9	1996	4
Kielland Sømme, Erling	Rekordoppslutning bydelsvandring Sunde	Referat fra arr. i regi av Historielagenes fellestråd	1996	4
Aarre, Thorleif K.	Om et hus i Oscars gate	Oscarsgt. 18 - Eidefamilien	1996	4
Bystyret	Fra byens styre og stell	Om sanering ved Torget 1851, andr. fra Houen 1859	1997	1
Gjerde, Jan	"Kielland i våre hender"	Om debatten om Kiellandhuset	1997	1
Lexow/Bugge	Om syndebukken i Domkirken	Syndofferbukken og Brennofferværen	1997	1
Paaske, Henrik	Diagnosestasjonen i Dronningens gate	Fra aldershjem til Stavanger helseråd/diagnosest.	1997	1
Skadberg, Gunnar A.	"Fagerlid" - del II	N. B. Sørensen	1997	1
Gjerde, Jan	Madla i fortid	Omtale av Gunnar Skadbergs bok	1997	2
Heskestad, Sverre	Brødrevennene i Danmark og Norge	Om Brødremenighetens røtter/Christiansfeldt	1997	2
Heskestad, Sverre	Stavangernavnet - en uløst gåte	Om uttrykket "stavstille"	1997	2
Obrestad, Tor	Eit notat om Kiellandhuset	En begrunnelse for Kiellandhusets gjenreisning	1997	2
Paaske, Henrik	Bethel - menighetshuset på Løkkeveien	Om husets røtter i Brødremenigheten	1997	2
Skoppumtøt 1923, fra	Hvem var Gustava og Gabriel Kielland	Brødrevennene	1997	2
Kielland Sømme, Erling	Stavanger som "avholdsbyen" I	Omtale av Kallelid/Skjævelands bok	1997	2
Wæhler, Jane Ness	Markvandring i Gauselområdet	Referat fra fellsarrangement Historielagenes fellestråd	1997	2

Jens Karlsen - kusken te Köhleren

Av *Gunnar A. Skadberg*

En av byens mest kjente vognmenn het Jens Karlsen. Han var født i Haderslev i Sønder-Jylland i 1835. Hans bolig og vognhus i Stavanger er fortsatt bevart - i Prinsens gt 10 og 10 a. Sistnevnte eiendom benyttes nå av Tannteknikermester Ørivind K. Balle A/S, men et skilt på veggen etter det tidligere Galleri Vognhuset på samme sted, minner oss om bygningenes opprinnelige formål.

Som 30-åring deltok Jens Karlsen i det danske kavaleriet i krigen mellom Danmark og Preussen/Østerrike i 1864. De tyske innbyggerne i hertugdømmet Schlesvig nektet å godta et dansk forfatningsforslag fra 1863 om at Danmark og Schlesvig skulle være ett rike.

Under den aldrende general *de Menza* måtte danskene oppgi sin gamle festningsvoll Danevirke på grunn av at isen la seg på sundene utenfor fløyene av anlegget 5. februar 1864. Dagen etter kom kavaleriet i kamp ved Sankelmark sør for Flensburg. Danskene var overlegne til sjøs, men ble nedkjempet til lands og måtte fortrekke nordover.

18. april var Karlsen med på å forsvare landsbyen Dybbøl. 10 000 danske soldater kjempet tappert mot 37 000 tyskere som i tillegg var utstyrt med overlegent artilleri. 4800 danske liv gikk tapt -

blant dem var den stavangerske militærløgen *Søren Daniel Schiøtz*. (Han var sønn av fogden med samme navn og Charlotte Petrea Rosenkilde - eiendommen Charlottenlund ved Breiavatnet er oppkalt etter henne). Schiøtz jr. var en av de få nordmenn som meldte seg frivillig for å hjelpe broderfolket i sør. Han hadde forresten vært elev ved Brødre-menighetens skole i Christiansfeldt like nord for Haderslev fra 1844. Ibsen uttrykte hva han mente om sine landsmenn i diktet «En broder i nød», mens Bjørnson uttrykte seg slik:
«Han ei fattet, han i nøden var den eneste som kom og han kjæmpede til døde for vår æres helligdom.»

I motsetning til militærløgen overlevde Karlsen slaget ved Dybbøl og det avsluttende slaget ved Vejle samt den danske retretten langs vestkysten nordover til Thisted. Først i august ble det under

tegnet en fredsavtale som innebar at Danmark måtte avstå Schlesvig, Holstein og Lauenborg, det vil si 2/5 av sitt areal, til kongen av Preussen og keiseren av Østerrike.

Jens Karlsen kunne ikke tenke seg å reise hjem til en by som var havnet under preussisk herredømme, så han søkte en foreløpig tilflukt i København der han fikk arbeid som «vognmandskusk».

Karlsen kommer til Stavanger

Da kapteinløytnant Jacob Kielland i 1863 arvet hovedbygningen og uthusene på «Ledaal» etter faren, konsul Jacob Kielland, innredet han herregården som sin helårsbolig - og gårdsbruket ble omgjort til et mønsterbruk. Han oppførte en ny vognremisse nord for uthusbygningen - etter tegning av arkitekt Conrad Fredrik von der Lippe. (Vognstallen ble revet i 1963).

Kapteinløytnanten ønsket stil over alt han foretok seg, og han søkte derfor etter en dyktig kusk og vognmann fra Danmark. Gjennom et festekontor i København kom han i kontakt med vognmann Karlsen som gjerne kunne tenke seg stillingen som Kiellands gårdsbestyrer omkring 1870.

De store handelshusene i Stavanger hadde alltid konkurrert om dyktige fagarbeidere - enten det gjaldt skipstømmere, blokkdreiere eller kusker. Denne konkurransen fortsatte tydeligvis også etter at handelshuset Kielland & Søn ble oppløst ved konsul Kiellands død i 1863.

Sjefskusk hos Köhler i Hillevåg

Folketellingen fra 1875 forteller oss at Jens Karlsen da hadde flyttet over til handelshuset Köhler & Co i Hillevåg. Der hadde nettopp Wilhelm Hansen overtatt styringen. Fra før var han sjef for handelshuset Ploug & Sundt på Ska-gen. I 1874 ble Wilhelm Hansen gift med den 19 år gamle Frida Petersen - arvingen til Hillevågsfirmaet. Ved svingerfarens død i 1875 ble han leder for begge firmaer.

Siden 1868 hadde Wilhelm Hansen vært stadthauptmann for byens Borgervæbning. Til åpningen av Jæderbanen ti år seinere, ville han ha standsmessige araberhingster. Kusk Karlsen ble derfor sendt til Danmark for å kjøpe de flotteste og beste hestene han kunne finne, og Karlsen returnerte med to prektige, hvite araberhingster til sin fornøyde arbeidsgiver.

Det var en av disse hestene Hansen fra nå av benyttet ved mønstringsdagene for Borgervæbningen i august da hele byen var på beina for å se dens forsvarstropp marsjere fra Torget og opp til ekserserplassen på Egenesløkkene (nå: Stavanger Stadion). Og det var en av disse hingstene Hansen benyttet i forbindelse med åpningen av Jæderbanen 27. februar 1878.

«Der satt han på sin prektige fullblodshest, vakker og rank med stor, mørkeblå fjærdusk i den flotte uniformshatten. Og hesten var militært dressert, så den nesten av seg selv rettet inn linjene i de tykkmavede geleddene», skriver J. E.

Fra Kirkegaten i 1890-årene, til venstre en av vognmann Karlstens kalesjevogner. *) Bilder fra en svunnen tid, Dreyer 1973. I sin erindringsbok «Fra det gamle Stavanger» skriver Halvor Storm som husket vognmann Karlsten fra begynnelsen av 1900-tallet: Han var ikke så lite av en humorist, gamle Carlsen. En gang ble det midt på natten telefonert til ham, at han måtte komme og hente en yngre herremann, som var blitt for full; men han måtte ta sin styggeste

vogn, for det var ikke godt å vite om ... Carlsen kom imidlertid med sin aller fineste landauer. - Jeg hadde ingen annen hjemme i øyeblikket, men jeg skal nok klare ham; putt ham bare inn. Noen tid etter ble han spurt om, hvorledes det var gått ved den leilighet. Carlsen svarte da smilende: - Jou, det gik udmærket, han spyede som et svin! - I den pene vognen! - Ja, men det gjorde skam ikke no' et, jei bandi mulesekken paa ham!

Røys om den begivenheten i sine erindringer.

Jens Karlsen forble «sjefskusk» hos Wilhelm og Frida Hansen fram til den ulykksalige konkursen i 1883. Det var stil over hester, vognpark og staller hos stadthauptmannen i Hillevåg. Karlsen hadde overoppsyn med opp til 20 hester - inklusive de han hentet i Danmark.

Jens Karlsen ble gift med den 9 år yngre stavangerjenta Elen Olsdatter Lode, f. 29/6 - 1844. I 1875 fikk de datteren Elen som ble født i tjenerboligen i Hillevåg. Der kom også Karl og Maren til verden henholdsvis i 1877 og 1878.

VI MINNER OM:

«NORGE OG OLJEN,
STAVANGER BLE STEDET»
KÅSERI VED KONRAD B. KNUTSEN
16. SEPTEMBER KL 1900
PÅ ROSENKILDELOFET

«BYBEVARING
GJENNOM 40 ÅR»
LYSBILDEKÅSERI VED
· EINAR HEDÉN
21. OKTOBER KL 1900
PÅ ROSENKILDELOFET.

OVE MAGNUS BORE:
BYHISTORIEN I
STAVANGER MUSÉUM
18. NOVEMBER KL 1900

Etter konkursen i Hillevåg, fikk Jens Karlsen ansettelse hos overrettssakfører Carl Gjør (sønn av sokneprest i Hetland, Magnus Gjør) som i 1868 hadde fått skjøte på den gamle Sundtagården på Mariero. Det var nok å ta fatt på også på Mariero for gårdsbestyrer Karlsen. Blant annet hadde han ansvaret for å bringe sin arbeidsgiver til daglige gjøremål i Stavanger.

Egen vognmannsforretning i Stavanger

Trolig ble Karlsen værende på Mariero fram til 1889 da Gjør reduserte gårdsdriften til fordel for Hans Ellingsen Mariero og Gabriel Monsen Berge. Karlsen flyttet nå til Stavanger. Der startet han sin egen vognmannsforretning med sønnen Karl som hjelpekusk.

I 1900 var familien Karlsen bosatt i eget hus i Nedre Strandgate 6 - like ved Torget. Siden flyttet Karlsen sin vognmannsforretning opp til Prinsens gt. 10. Karlsens forretning ble etterhvert en av de største i sitt slag i byen. Han spesialiserte seg på personbefordring og hadde til enhver tid 8 - 10 flotte hester til rådighet - samt kurvtrille, dogcart, landauer og brudevogn. Karlsen måtte ansette flere kjørekarer for å klare alt arbeidet med hestedrosjen og med å vaske vognene, pusse seletøyet og strigle hestene. Karlsen var beskjeftiget i sin forretning til han ble 85 år. Da skrantet helsen, og han døde 10. januar 1921, 86 år gammel. I nekrologen skrev Stavanger Aftenblad: « *Man var sikker naar Karlsen satt på bukken og han var like omhyggelig for sine passagerer som for sine heste.* »

Jens Karlsen

- alias «Per Karl»

Jens Karlsen møter vi i Alexander L. Kiellands roman «Garman & Worse», der han er uødelliggjort som Garmans kusk Per Karl. Vi møter ham første gang i kapittel XII der han har i oppdrag å kjøre Madeleine Garman hjem fra dame-selskap - og derfor bare har spent de gamle hestene for vognen. Men utenfor klubben stoppes vognen, for også grosserer Garman vil være med ut til Sandsgaard for å besøke sin kone, Fanny. Slik presenterer Kielland sin kusk for leseren:

«Det var gamle Per Karl som kjørte i aften. For mange år siden var han kommet opp fra Danmark med et par hester til unge-konsulen. Både han og hestene var forlengst ute av tjeneste; men når som helst Per Karl kunne passe sitt snitt, fikk han de gamle sorte for vognen og seg selv på bukken. Således også i aften, da det bare var den gode frøken Madeleine som skulle hentes. Hun var så menn like glad, om det gikk i sådant «forskrækkeligt Jav» - mente den gamle jyde.

Men nu vendte Per Karl seg om og sa til Madeleine: «Ih - jøsses bevarer - lille frøken! Nu vil her ligge et hus!»

Illustrasjon fra Kjell Pahr-Iversens kunstmappe «Garman & Worse», gjengitt med velvillig tillatelse fra kunstneren og utgiveren.

Grosserereren vil kjøre ut med oss, og når han ser vi har «de gamle», så -

Efter et øyeblikk kom Morten og tok plass ved siden av Madeleine under mange unnskyldninger. Han ville ut og se til Fanny - sa han; hun hadde sett så dårlig ut. Og dessuten - hvilken henrivende kjøretur i måneskinn!

Han satte seg makelig til rette og tok et langt drag av sin sigar; men med ett fór han i været: Stopp! Hvad var det!»

Den ene av hestene hadde snublet litt, så det gav et rykk i vognen.

«Det er jo de gamle - Per Karl!» ropte Morten og reiste seg halvt opp. «Hvad fanden skal det bety?»

«Å -« brummet Per Karl, han var forberedt på en batalje - « de gamle er s' gu inte at kimse ad. Men hadde vi ellers vidst at hr. grosserereren ville tage med, så -«

«Snakk! De gamle skal ikke brukes mer - det vet De godt - Per Karl! Jeg skal tale med far; de skal skytes i morgen den dag!»

Men konsulen må ha tatt hestene i forsvar, for de dukker opp igjen i forbindelse med hans begravelse der de blir forspent likvognen. Slik beskriver Kielland denne hendelsen i begynnelsen av kapittel XXIII:

Der var tre Slags Ligvogne, saa man kunde kjøre til Kirkegaarden — ganske som man reiser med Jernbanen — i første, anden eller tredie Klasses Coupée; — medmindre man da forlod Livet i en saa afpillet Forfatning, at man maatte lade sig bære ud — tilfods af sine Venner. Konsul Garman kjørte i 1. Klasse med Englehoveder og Sølvzirater.

Det faldt sig saa forkjert, at Marianne ogsaa skulde begraves idag.

« I likhet med alle gode regenter, som mener at de bør markere sin regjeringens tiltredelse med enkelte milde handlinger, hadde Morten gitt Per Karl tillatelse til å kjøre likvogner med «de gamle sorte», så skulle de skytes dagen etter.

Den gamle hadde øvet dem i «liktakt» - som han sa, og pusset dem uavlatelig i tre dager; den siste natt holdt han seg i stallen, for at de ikke skulle få legge seg ned og «grise seg til».

Derfor skinte de også som de aldri hadde skint, da de klokken elleve lørdag formiddag holdt med likvogner utenfor døren på Sandsgaard.

Der var tre slags likvogner, så man kunne kjøre til kirkegården - ganske som man reiser med jernbanen - i første, annen eller tredje klasses kupé; - medmindre man forlot livet i en så avpillet forfatning, at man måtte la seg bære ut - til fots av sine venner, Konsul Garman kjørte i 1. Klasse med englehoder og sølvsirater. Per kar satt innunder den sorte baldakin med flor om hatten og så med vemod og stolthet på sine gamle sorte.»

Det virker som om Kielland, i dette tilfellet, har lagt seg temmelig nær opp til sin modell - både i ytre omstendigheter - og når det gjelder kuskens gemytt. Kielland kjente ham jo fra ungdomstidens besøk på Ledaal.

Gunnar A. Skadberg

*I nyere oversettelser benyttes formen
Per kar. Red.anm.*

Forenings- nytt

BIBLIOTEKET

Foreningen har mottatt verdifulle bokgaver fra Jan C. W. Ivarson, Harald Sommerfeldt Schmidt og John Karlstrøm.

Hjertelig takk! Biblioteket har også hatt en fin tilvekst ved gaver fra styremedlemmer og ved innkjøp fra Stavanger Antikvariat. Meningen er at biblioteket skal stå til disposisjon for medlemmer av Byhistorisk Forening med titler som ikke er til utlån ved arkivene eller ved de offentlige bibliotekene.

KONTORET PÅ LEDAAL

Så snart den formelle tillatelse foreligger, ønsker foreningen å utvide kontoret på Ledaal. Vi har forøvrig mottatt som gave fra Kåre Mossige et innrammet bilde av byens ordførere fram til 1. verdenskrig og et innrammet portrett av Alexander L. Kielland fra Ove Hovda, Rammeriet i Nedre Strandgate, Hjertelig takk.

BYHISTORISK SKILTING

Foreningen har mottatt et bidrag på kr 40.000,- fra Olga Berentsens legat til Kulturhistorisk skilting i Stavanger.

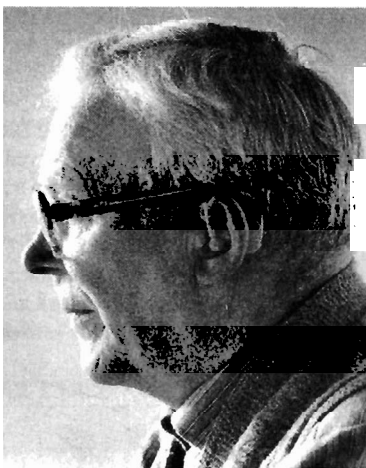
HASIV er 80 år og minnes guttedagene i ny bok

Halvor Sivertsen, best kjent som Hasiv, - passerte 80 år den 5. september, - og benyttet sitt åttiende år til å gi ut sin tredje bok! Denne gang øser han av sin utømmelige erindringskilde i en bok om guttedagene i mellomkrigstiden 1917-1939 som han tilbrakte på det gjeveste sted i verden - på Storhaug i Stavangers østre bydel.

Det er Haukeligata 58 som er utgangspunktet for Hasivs erindringer. Her har han bodd hele sitt liv og her bor han fortsatt, - i huset som ble bygget av bestefaren i 1908 og som kostet sju tusen kroner.

Hasiv skiver om skolegangen på Nylund skole, om idrett og underholdning, hjemmekos og hobbyaktiviteter, om glade guttedager ved badedammen, - om de små butikkene på hjørnene på Stor

haug, om boligforhold og familieliv, om regningsbudet fra Gassverket og om storvasken da hele kjelleren sto i røk og damp og den som vasket sto med vaskebrettet oppi stampen. I hans utrolige hukommelse har han hentet frem smaken på fiskebollene som de kjøpte hos Abrahamsen i Pedersgata, tvers over baker Thorsen og han minnes skjærsliperen

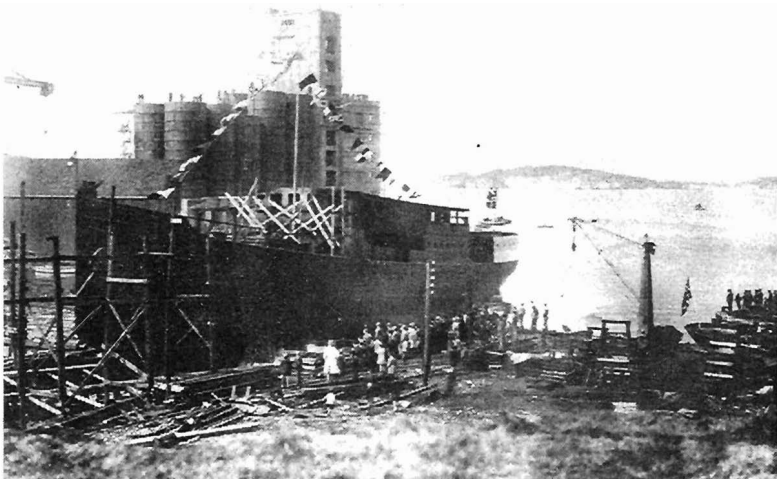
som hentet inn kniver og sakser og annet som skulle slipes. Med tusenvis av slike detaljer maner han frem dagliglivet som han opplevet det på Storhaug. Mange av de litt eldre lesere vil nok nikke gjenkjennende til hans beskrivelser og vekke minner om egen oppvekst. Men mye, - utrolig mye - er forandret og allerede blitt til det vi kaller "i gamle dager" og gir boken verdi som lokalhistorisk kildeskrift.

Lykkelig må den bydel være som har en slik formidler av lokal- og samfunns-kunnskap.

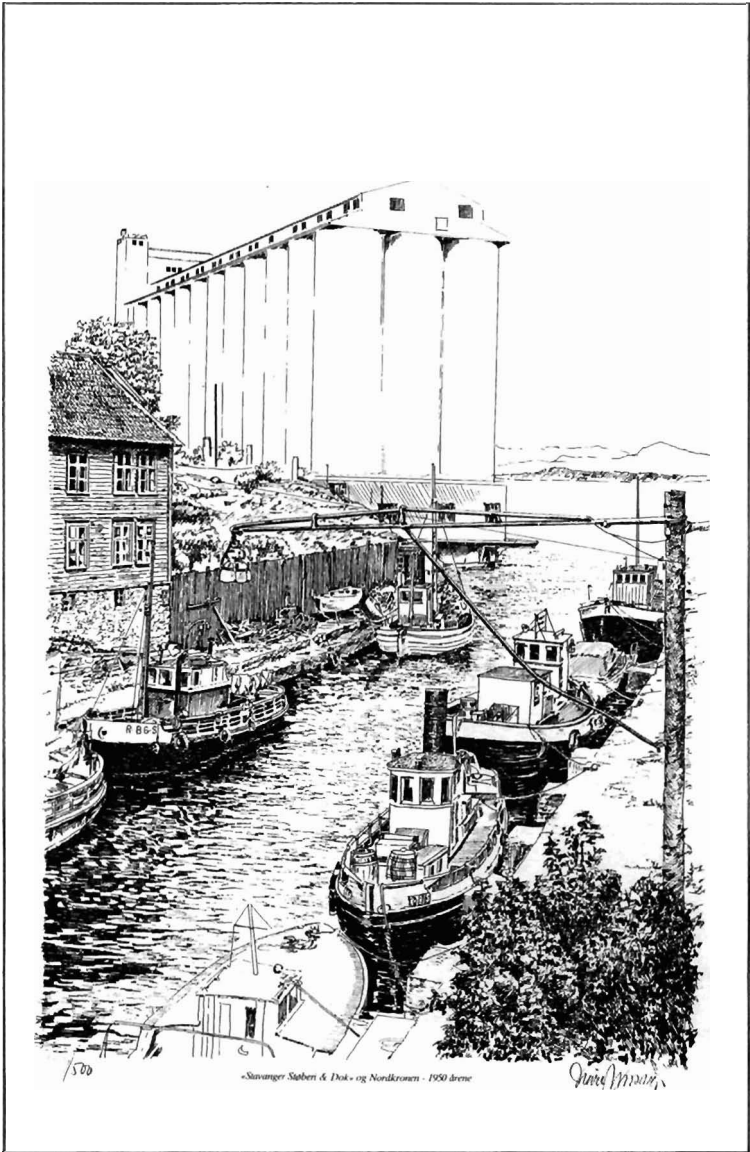
Kåre Mossige

Et eldre bilde over området for byvandringen 11. mai i år. Møllehaugen i forgrunnen, hvor vi så vidt kan skimte den gamle møllen helt til venstre. Husrekken i nedre billedkant vender mot Stavanger Støberi & Dok.

DS «Rogaland» - nå «Gamle Rogaland» - går av stabelen i 1929 i Spilderhaugviken. I bakgrunnen Nordkronens siloer under støping.

Stavanger Støberi & Dok

- engang byens største arbeidsplass

Tekst og tegning: Kåre Mossige

På tegningen med motiv fra 1950-årene skjærer Spilderhaugviken seg inn ved Nordkronens anlegg. Bak huset til venstre inn fra Støperigata, ligger Dokksmauet på en smal hylle med småhusene på rekke og rad. Nedenfor bratthallet lå restene av dokkene til Stavanger Støberi & Dok.

De små husene i Dokksmauet ligger der fremdeles, men dokkene ligger gjenstøpt under tonnevis av grå betong og sporene etter «Dokken» i Spilderhaugvigd er borte. Jeg har laget to tegninger fra dette området - og de fikk meg til å tenke, - hva var det de kunne skue utover fra stuevindue sine, de som bodde der, den gang det var travle arbeidsdager ved Stavanger Støberi & Dok.

Det startet i 1851 på Roaldsøy, der ingeniør Carl Brun fra Bergen hadde anlagt et støperier med tilhørende smie. Det viste seg imidlertid å være et feilgrep å legge et slikt anlegg på et så avsidesliggende sted, og Støberiet - som det ble kalt - flyttet i 1854 til Spilderhaugviken i Østre bydel, ved «udløbet av den lange St. Pedersgade».

Flyttingen skjedde på et gunstig tidspunkt da byens handel og sjøfart hadde et kraftig oppsving i 50-60-årene. Krimkrigen i 1853-56 skaffet seilskutene høye frakter og samtidig slo vårsildfiskeriene til og skapte stor handel og omsetning. Byens innbyggertall i 1855 var 11600, men økte faktisk med 50% på 10 år, til 16.700 inn-

byggere i 1865. I 1863 ble støperiet kjøpt opp av et interesseselskap som så mulighetene til å utvide virksomheten til å drive med reparasjoner og vedlikehold av den stadig økende seilskipsflåte i tillegg til støperivirksomhet og produksjon av landbruksredskaper. Krav om et større anlegg, bl.a. med muligheter til å dokke, økte i takt med den voksende flåte, og i 1871 ble det dannet et aksjeselskap med aksjekapital på kr. 240.000,- for kjøp og utvidelse av anlegget.

Den nye bedriften fikk navnet Stavanger Støberi & Dok. Styret besto av skipsreder og grosserer G.A.Jonassen, skipsreder Jakob Berner, konsul Ths.S.Falck, skipsreder

H.C. Gabrielsen, Stadshauptmand
L.W. Hansen, saksfører Aadne Jonassen
og grosserer M.G.Monsen. Ingeniør
Eilert Oftedahl ble tilsatt som bedrif-
tens første Driftsbestyrer

Verftet ble nå betydelig utvidet, bl.a. med sin første tørrdokk, som sto ferdig i 1873. Allerede da innså ledelsen at den ikke kunne tilfredsstille behovet, og det ble satt i gang bygging av tørrdokk nr. 2. som sto ferdig i 1879, og kostet rundt 140.000 kroner. Anlegg av dokker, utvidelse av disse til skip på 220 og 290 fots lengde, bygging av slipp og ballastkai og nye verkstedsbygninger kostet store summer, og da selskapet ikke disponerte reservefond eller hadde utvidet aksjekapitalen, oppsto en betydelig gjeld på over 400.000 kroner. Med de dårlige tider som ble innledet i slutten av 70-årene, så det ut som om selskapet ikke skulle klare seg, men ble reddet ved at konsul Ths.F.Falck stilte seg som personlig garantist for selskapets gjeld. Direksjonen besluttet å ikke utdele aksjeutbytte men la alt overskudd gå til nedbetaling av gjeld. Først 12 år senere, i 1896, så selskapet seg i stand til å utdele aksjeutbytte:

Sjøfartsbyen Stavanger fikk for fullt merke den langvarige depresjonsperioden i 1870-80 årene med stor nedgang i fraktmarkedet, minkende aktivitet i næringslivet og økende antall konkurser. Samtidig hadde byens seilskipsflåte begynt å merke konkurransen fra den stadig økende flåte av dampskip. Da den store krisen ebbet ut i slutten av 1880-årene, var Stavanger

ger Støberi & Dok det eneste av byens verft som berget seg gjennom krisen. Støperiet fortsatte lenge å spille hovedrollen med produksjon av forskjellige støpejerns- produkter som ovner, komfyrer, vindusrammer etc, men etter hvert ble det skipsverftet og dokkene som ble viktigst, og navnet "Støberiet" ble avløst av "Dokken" som den daglige betegnelse på arbeidsstedet. Seilskutetiden gikk mot slutten, - og i 1880 besluttet ledelsen å satse på bygging av dampskip bygd av jern. En ny epoke var innledet.

Industrisyssetningen i Stavanger var totalt 1000 arbeidere, - og Stavanger Støberi & Dok beskjeftiget alene rundt 300 mann, så aktiviteten var "Dokken" i Spilderhaugviken må ha vært stor. Den 13. juli 1881 gikk verkstedets første dampskip - "Nora" av stabelen og på ny finner vi skipsreder Ths.S. Falcks navn "imblandet", - han var skipets konstruktør.

Nå gikk det slag i slag med stabelnavløpinger. Midt i 1880-årskrisen gikk Det Stavangerske Dampskibsselskaps "Kong Olaf" av stabelen, - et vakkert skip som gikk i fart i over 60 år i Nordsjørute og senere i kyststruten Stavanger-Oslo, inntil det gikk tapt i krigsforlis i 1944. I årene som kom ble det levert flere passasjerskip til DSD, - og vi må jo nevne D/S "Rogaland", som vi i dag finner som veteranskipet "Gamle Rogaland" ved kai i Stavanger. D/S "Rogaland" var det siste av DSD's skip som ble levert fra Stavanger Støberi & Dok. Skipet ble sjøsatt 25. mai 1929 og var det nest siste skipet som

gikk av stabelen i Spilderhaugviken. I 1930 var det slutt, - D/S "Vardvik" gikk av stabelen som den siste sjøsettingen ved Stavanger Støberi & Dok. I alt ble det bygget 91 dampskip ved verftet i Spilderhaugviken, - i tillegg til 2 seilskip av jern, - misjonskipet "Paulus" og 4 masteren "Reform". Mest kjent ble kanskje verftet for sin spesialkonstruerte 2050 tonns lasteskip, som det ble levert 17 av, og fruktdampere som gikk i USA-Vestindia-farten.

Det var under den første verdenskrig at selskapet hadde sin glansperiode. Fra 1915 til 1924 var omsetningen 27 millioner kr. Arbeidsstyrken lå på 500 mann og etter forholdene var Dokken et moderne verksted med to dokker, 2 beddinger, 1 slipp, 2 beddingkraner og en kjele kran for 60 tonn. Men de gode tider for skipsverftene var over i begynnelsen av 1920-årene, selv om Stavanger Støberi & Dok fikk et lite oppsving med nybygginger i 1923-1925. Men arbeidsstokken var halvert i forhold til 1920. Da verkstedet leverte sitt siste spesialbygde 2050-tonns lasteskip i 1925, skulle det faktisk gå 4 år før neste sjøsetting i 1929 da omtalte "Rogaland" gikk av stabelen. I 1930 var det slutt med skipsbyggingen i Spilderhaugviken. Til tross for kommunalgaranti for å avhjelpe arbeidsløsheten var det umulig å holde det gående som selvstendig bedrift. Nedgangstidene som startet i 1920-årene hadde tatt knekken på verftet. Ordrene uteble og arbeidsstokken, - som i 1919 hadde vært over 700 arbeidere var nå redusert til rundt

160 med et midlertidig oppsving under byggingen av D/S Rogaland. De svake økonomiske resultater gjorde at bankforbindelsen overtok administrasjonen av bedriften

I 1931 ble Stavanger Støberi & Dok's lanlegg og maskiner i Spilderhaugviken solgt til Rosenberg Mek.Verksted for 300.000 kroner, og det meste av utstyret ble etter hvert overført til Rosenberg på Buøy. Byen hadde mistet en av sine hjørnsteinsbedrifter som hadde hatt sin virksomhet i østre bydel i mer enn 60 år.

I 50-årene forsvant de siste rester av "Dokken", De gamle beddinger og dokker er gjenstøpt, men den bratte skråningen opp mot Dokksmauet med sine små hus er der fremdeles. Kanskje bor det fremdeles mennesker der, som fra stuene sine hadde utsikten over den travle virksomhet ved Stavanger & Støberi & Dok..

Kåre Mossige

Domkirkens barneasyl

Av Henrik Paaske

En annen gren av Domkirkens fattigpleie fører oss til hjørnet av Henrik Steffens gate og Løwolds gate - nærmere bestemt til Henrik Steffens gate 7. Her i et hvitmalt, gammelt trehus bygget i sveitserstil holder i dag Stavanger Kirkeverge til.

Tomten tilhørte i sin tid Egenes løkke A2, som omfattet Thomsehagen og Omdahlsstykket. O.Omdahl, hvis familienavn nevnte stykke har gitt navnet til, overdro i 1880 Henrik Steffens gate 7 til Domkirkens barneasyl for kr. 2.783.33. Det pinlig nøyaktige i dette beløp skyldes at folk på den tid fortsatt opererte i Spesidalere og Shillinger og det til tross for at kronen som myntenhet ble innført i 1874. Den oppmerksomme leser vil allerede for lenge siden ha regnet ut at nevnte beløp skulle bli 695 Spd. 100 S.

På samme vis som menighetshuset Bethel har Domkirkens barneasyl sine røtter i Asylgaten - gaten bak Bøndernes Hus og Grand Hotel som ligger i Klubbegaten:

"Det første barneasyl var i et lokale i den saakaldte Asylgate, men ettersom byen voksede, ansaa man det for vanskelig for forældre i den vestre bydel at sende sine smaabarn saalangt, og efter initiativ av frøken Dina Jonassen sam-

menkaldtes i 1870 et møte av interesserede for at faa igang et asyl for denne bydel. Der blev lovet frit hus det første aar av S.E.Svendsen, kommunen bevilgede 50 spd. av renterne av Løwdahls legat, og desuten blev det indsamlet ett beløp som gave fra private, saaledes at Domkirken asyl kom igang, og dette virkede saa til samme formaal i vestre bydel som Petri asyl for østre bydel. Her holdtes til, indtil man i 1876 ved hjælp av private bidrag, bidrag fra brændevinssamlaget og sparebanken kunde bygge det nuværende asyl i Henrik Steffensgate."

Hva var asyllets formål? Vi lar samme kilde slippe til orde:

"Asyllets formaal er at ta sig av barn under den skolepligtige alder, fra 3-7 aar, hvis mødre er optat med utendørs arbeide for at tjene til familiens underhold, at skaffe dem et godt, varmt og lyst opholdssted om dagen, kjærlig og omsorgsfuld behandling og god nærende kost; dertil blir de undervist og beskæftiget paa samme maate som en almindelig barnehave. Hver jul holdes juletræfest, hvor barnene, foruten at de blir bispist og faar godteposer med sig hjem, ogsaa blir bekledt. Disse klær blir i aarets løp syet av bestyrelsens damer og andre som interesserer sig for arbeidet, og som møter paa Asylet til arbeide en gang ukentlig."

Ca. 25 barn ble til daglig tatt hånd om ved Domkirkens barneasyl i Henrik Steffens gate 7. Høsten 1958 tok det imidlertid slutt. Nye krav førte til at Domkirken Menighet lot bygge Domkirken Dagshjem på Bybergstykket i Bjergsted. Foruten moderne lokaliteter, er her plass til det dobbelte antall barn sammenlignet med barneasylets kapasitet i Henrik Steffensgate 7.

Siden Domkirken menighet solgte eendommen til Stavanger kommune, har flere kommunale etater holdt til her. Stavanger Elektrisitetsverk flyttet inn i 1959 og var her inntil bygget der Stavanger Svømmehall holder til i var ferdig (1971).

I 1974 flytter byarkitektens kontor inn og holdt hus her inntil det nye Kommunehuset (Olav Kyrres gt.23) sto ferdig i 1981. Foruten tilbygg, halvtak, nytt gjerde osv., gjennomgikk bygget først i 1974 en grunnleggende ombygging innvendig. Og i dag holder altså Kirkevergen til her.

Kilder:

Domkirken Menighet 1910-1920, Stavanger 1920, s.33-37.

Stavangeren, 10 og 11.7.1958.

Henrik Steffens gate 7, pantebrev og skjøte, Statsarkivet i Stavanger.

Henrik Steffensgate 7, byggesaksmappen, Byggesakssjefen, Stavanger Kommune.

Henrik Paaske

Spare Bank 1 SR-Bank